

25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України, 1917–1991 рр. – Оп. 24. Документи загального відділу ЦК КПУ (секретна частина) (1950–1967 рр.). – Спр. 5998.
26. Шеремет Г. Фільми про героїзм / Г. Шеремет // Вечірній Київ. – 1985. – 9 травня. – № 105. – С. 4.
27. Шліхта Н. Історія радянського суспільства : навч. посібник / Наталя Шліхта. – К. : Видавничо-поліграфічний центр НаУКМА, 2010. – 218 с.
28. Powell D. Antireligious propaganda in the Soviet Union: A study of mass persuasion / D. Powell. – Cambridge : M.I.T. Press, 1975. – 138 p.

O. Klymenko

CELEBRATION OF VICTORY DAY IN KYIV IN 1985

The article suggests the characteristics of the Victory Day in USSR in 1960–1980 with the emphasis on soviet authorities' opinion on value and objectives of the celebration. The process of celebration of 40th Victory anniversary in 1985 was remodelled.

Keywords: Victory Day, celebrations.

Матеріал надійшов 15.04.2013

УДК 277.4(477)“1960-80”:321.01

Бажан О. Г.

КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ З ОБМЕЖЕННЯ ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В ЦЕРКВІ ЄХБ У 1960–1980 РР. В УКРАЇНСЬКІЙ РСР

У статті на основі документів радянських спецслужб розкривається механізм репресій стосовно опозиції в євангельсько-баптистському русі в УРСР.

Ключові слова: Рада церков ЄХБ, КДБ при РМ УРСР.

Курс вищого партійно-державного керівництва СРСР на початку 1960-х років на побудову комунізму спричинив у межах країни розгортання форсованої кампанії на подолання релігійності в радянському соціумі. Уже наприкінці 1950-х років КПУ, Рада міністрів Української РСР, Рада у справах релігій при РМ УРСР здійснювали планомірну роботу з обмеження впливу на вірян найпоширеніших релігійних конфесій і течій. Початок 1960-х років позначився посиленням переслідувань євангельських християн-баптистів (ЄХБ). Намагаючись обмежити діяльність однієї з найчисленніших протестантських церков у СРСР, влада в 1960 р. шляхом

тиску на Всесоюзну раду ЄХБ зініціювала появу двох документів – «Нового положення ЄХБ» та «Інструктивного листа старшим пресвітерам» [1, арк. 13 зв.], які суттєво розходилися з основними принципами баптистського віросповідання. Вказівки старшим пресвітерам «стримувати нездорові місіонерські прояви», відмовитися від «нездорової практики гонити за новими членами», наявність у «Новому положенні» заборони проповідувати за межами своєї релігійної громади викликали суттєву протидію значної кількості євангельських християн-баптистів, а також цілої низки їхніх авторитетних релігійних діячів. Отримавши суворо засекречені

документи, впливові баптисти – Олексій Прокоф'єв, Геннадій Крючков, Георгій Вінс та інші – розцінили їх як віровідступництво ВРЄХБ і розпочали активні дії проти сформованого офіційною владою духовного центру євангельських християн-баптистів. Об'єднавшись в Ініціативну групу та утворивши Оргкомітет, авторитетні баптисти почали вимагати проведення з'їзду за участю всіх зареєстрованих та незареєстрованих громад Радянського Союзу, який фактично не проводився з 1926 р. Пропозиції Оргкомітету знайшли чимало прихильників. З ідеями звільнення церкви з-під щільної опіки державних органів Оргкомітет звертався безпосередньо до релігійних громад, груп вірян. Зокрема, в 1963–1964 рр. майже в кожній області України побувало 8–10 прибічників Оргкомітету, які здійснювали нелегальні богослужіння, зустрічаючись з вірянами. У 1960-х роках своєрідним центром діяльності Оргкомітету стала Україна, де тривалий час перебували його голова Г. Крючков, секретар Г. Вінс, активні діячі неофіційного об'єднання ЄХБ – Є. Коваленко, Л. Коваленко, А. Кечик, П. Оверчук, В. Мельничук, В. Журило, М. Згурський та інші. Втративши надію на справедливе розв'язання проблем внутрішньоцерковного життя, скликання на демократичних засадах з'їзду євангельських християн-баптистів, Оргкомітет у вересні 1965 р. прийняв рішення про організаційне оформлення «неофіційної» течії ЄХБ і створення постійно діючого, незалежного від ВРЄХБ органу – Ради церков євангельських християн-баптистів (РЦ ЄХБ). До складу ради, очолюваної Г. Крючковим (голова) та Г. Вінсом (секретар), увійшло 11 осіб, які представляли різні регіони СРСР [1, арк. 130].

Діяльність Оргкомітету, її міжнародна підтримка викликали рішучу протидію владних структур. Не маючи, очевидно, під руками більш вагомих аргументів, правлячий режим знову застосував старий випробуваний метод політичних репресій. Від самого початку діяльності Оргкомітету зі скликання надзвичайного всесоюзного з'їзду церкви ЄХБ упродовж 1961–1962 рр. були заарештовані й засуджені згідно зі статтями 209 і 62 Кримінального кодексу УРСР Й. Бондаренко, Б. Здоровець, О. Прокоф'єв. За неповними даними протягом 1962–1963 рр. переслідувань зазнало близько 40 лідерів церковної опозиції в середовищі вірян церкви ЄХБ [1, арк. 124–133].

Новий виток репресій щодо вірних Ради церков ЄХБ розгорнувся після ухвалення 26 березня 1966 р. Президією Верховної Ради УРСР указу про адміністративну відповідальність за

порушення законодавства про культу, а також внесення доповнень до статті 138 КК УРСР. Нагода задіяти наявний потенціал карально-репресивного законодавства (в ході широкої репресивної кампанії проти релігійних дисидентів владні структури опиралися окрім статті 138 ще й на статті 62, 64, 187 Кримінального кодексу УРСР) правлячому режиму трапилася вже в травні 1966 р., коли близько 500 прихильників Ради церков ЄХБ організували пікетування будівлі ЦК КПРС у Москві з вимогою припинення гонінь та втручання держави у внутрішньоцерковні справи. Після подій у Москві всіма регіонами СРСР прокотилася хвиля арештів місцевих лідерів опозиційно віруючих ЄХБ. Про посилення репресій щодо прихильників РЦ ЄХБ після їхнього пікетування під стінами будівлі ЦК КПРС свідчить статистика вжитих заходів з адміністративної та кримінальної відповідальності. За період з червня 1966 р. по квітень 1967 р. в УРСР притягли до кримінальної відповідальності 55 осіб, а до адміністративної відповідальності – 503 особи [3, арк. 26].

Не вщухали репресії серед учасників опозиції в євангельсько-баптистському русі й протягом 1968 р. За матеріалами органів КДБ, у 1968 р. прокуратурою «за наклеп на радянський державний устрій та антигромадську діяльність» заарештовано 29 осіб, встановлені та піддані арешту «благовісники» Бібе, Плетт та Філіпов, порушені кримінальні справи проти 10 осіб, у тому числі члена Ради церков І. Антонова, «благовісників» Місюрука, Шовгана, Ястребова та голови Ради родичів в'язнів ЄХБ Л. Вінс. Спільно з органами МВС співробітники КДБ при РМ УРСР упродовж 1968 р. здійснили заходи з припинення масових нелегальних зборів «баптистів-розкольників», під час яких понад 500 осіб були оштрафовані та засуджені на 10–15 днів, близько 400 осіб профілактовано. Собі в заслугу в боротьбі з «баптистами-розкольниками» органи КДБ ставили виявлення та ліквідацію двох друкарських осередків в Одеській та Львівській областях, отримання даних про «наявність друкарських точок у містах Києві та Харкові», встановлення конкретних осіб, причетних до виготовлення релігійного самвидаву, розробку підготовчих заходів з ліквідації підпільних друкарень [5, арк. 310–311].

У результаті проведених різноманітних «чекістських заходів», застосування широкого арсеналу кримінального та адміністративного впливу в 1968 р. в цілому по республіці помітно знизилась активність прихильників Ради церков. За інформацією органів держбезпеки, на кінець

1968 р. не було помічено жодного антигромадського прояву, скоротився потік листів вірян в урядові інстанції, близько 800 «сектантів» припинили нелегальну діяльність та об'єдналися із зареєстрованими громадами ЄХБ. Разом з тим у доповідній записці «Про заходи щодо розкладання нелегальної течії баптистів-розкольників» від 14 лютого 1969 р. голова КДБ при РМ УРСР В. Нікітченко звертав увагу ЦК Компартії України на той факт, що «за час свого існування (з 1961 року) рух баптистів-розкольників перетворився на добре організоване сектантське підпілля, яке має чітку організаційну структуру, свій нелегальний центр, друкарські точки, грошові ресурси та визначену систему звітності» (див. документ, наведений нижче).

Незважаючи на системну карально-репресивну політику владних структур, Комітет держбезпеки змушений був констатувати, що станом на 1 січня 1969 р. на території Української РСР існувало 176 нелегальних баптистських груп, у яких нараховувалося 5670 осіб, у тому числі 300 осіб керівного складу та активу. Структура та мережа осередків опозиційної церкви в уявленні КДБ виглядала таким чином: «До складу нелегального центру розкольників так званої ради церков ЄХБ на сьогодні входять: Антонов та М. Шаптала з України, Голев з Рязанської області та Кондрашов з Північно-Осетинської АРСР. Для місіонерської та організаційної роботи при “Раді церков” діє група так званих благовісників, усі вони перебувають на утриманні вірян. В Україні таких “благовісників” налічується 7 осіб. Між членами “Раді церков” територія СРСР поділена на 5 районів: 1 – Україна, Білорусія та Молдова; 2 – Північний Кавказ та Закавказзя; 3 – центральні області РРФСР, Урал та Прибалтійські республіки; 4 – республіки Середньої Азії; 5 – Сибір та Далекий Схід. Створені міжобласні об'єднання. На Україні таких об'єднань – 6: Київське, Харківське, Одеське, Запорізьке, Донецьке та Західноукраїнське. Керівництво нелегальними групами безпосередньо в областях здійснюють “обласні ради”, які складаються з 7–10 осіб. Систематично проводяться наради, на яких обговорюються питання посилення діяльності нелегальних груп, активізації роботи серед жінок, молоді та дітей, видання релігійно-пропагандистських матеріалів та ін. <...> “Радою церков” регулярно видається журнал “Вісник спасіння” та щомісячний бюлетень “Братський листок”, а також звернення, послання та ін.» [5, арк. 309–310].

Як свідчать архівні документи, на початку 1969 р. органи КДБ поряд з дотриманням лінії

на «виявлення, попередження та припинення ворожої діяльності ватажків та активу» зосередили свої зусилля на пошуку можливостей «для переведення на помірковані позиції з перспективою розкладу цього підпілля в подальшому» [5, арк. 309–310]. Певна корекція в оперативній роботі з релігійними дисидентами ґрунтувалася на прихованому моніторингу настроїв баптистів-розкольників: «У лавах розкольників почали проявлятися елементи неорганізованості і роз'єднаності, серед деякої частини рядових вірян помітна невпевненість у правильності обраного ними шляху. Розкольники відчують відсутність керівного складу, оскільки з боку сектантів проявляється небажання займати керівне становище в нелегальних групах. Окремі групи висловлюють наміри припинити нелегальну діяльність і зареєструвати свої громади. Навіть більше, деякі ватажки та актив “Раді церков” у пошуках виходу з теперішнього становища стали вести розмови про реєстрацію своїх громад в органах радянської влади» [5, арк. 312].

З метою ліквідації «руху розкольників» Комітет держбезпеки при Раді міністрів УРСР рекомендував відповідним владним структурам відмовитися від практики відбору письмових зобов'язань при реєстрації релігійних громад, яка викликала відверте невдоволення в прихильників Ради церков ЄХБ. За оцінками аналітиків радянських спецслужб, у внутрішньоцерковному житті баптистів склалися сприятливі умови для легалізації підпілля шляхом реєстрації громад прихильників Ради церков і подальшого об'єднання з громадами ВРСХБ. Негативно позначається на легалізації громад баптистів-розкольників наявність значної кількості незареєстрованих баптистських громад (прихильників ВРСХБ), які свого часу були зняті з реєстрації, а останнім часом домагаються взяття на облік в апаратах уповноважених Ради у справах релігій при облвиконкомах. На думку співробітників радянських спецслужб, небажання окремих представників місцевих органів влади показувати у своїх звітах зростання зареєстрованих громад зрештою призводить до перегікання незареєстрованих/нелегальних громад у лави «розкольників».

За свідченнями Комітету держбезпеки, «суттєво стримує роботу з розкладу нелегальної течії розкольників позиція, яку займає у ставленні до “Раді церков” та її прихильників керівництво ВРСХБ. Баптистський легальний центр дотепер не організовує широкої роз'яснювальної роботи серед рядових розкольників, не використовує в цій роботі всіх вірян та не шукає контакту

з ватажками “Ради церков” з метою об’єднання» [5, арк. 315]. Володіючи інформацією про те, що Всесоюзна рада ЄХБ у грудні 1968 р. звернулася до Ради у справах релігій з проханням провести з’їзд у жовтні 1969 р., Комітет держбезпеки при РМ УРСР рекомендував вищому політичному керівництву республіки підтримати клопотання ВРЄХБ про проведення чергового з’їзду і звернутися з відповідними пропозиціями у відповідні інстанції. На переконання голови КДБ при РМ УРСР В. Нікітченка, головним завданням майбутнього з’їзду має бути об’єднання «розкольників» з ВРЄХБ. У разі отримання дозволу на проведення з’їзду Комітет держбезпеки вважав би за доцільне «ретельно продумати питання про прийом членів “Ради церков” у Раді у справах релігій, проведення виборів на з’їзд представників громад розкольників і особливо про організацію зустрічі членів “Ради церков” з керівниками ВРЄХБ для вирішення організаційних питань по з’їзду» та одночасно утриматися від вжиття репресивних та адміністративних заходів стосовно релігійних дисидентів [5, арк. 317].

Переговори «ініціативників» з представниками ВРЄХБ щодо возз’єднання у квітні, травні та на початку грудня 1969 р. результатів не мали. З’їзд прихильників РЦ ЄХБ, який проходив у Тулі з дозволу влади в першій декаді грудня 1969 р., одноголосно ухвалив рішення відмовитися від запрошення надіслати своїх представників на з’їзд ВРЄХБ. Крім того, прийнята на з’їзді РЦ ЄХБ декларація закликала місцеві громади баптистів розірвати всілякі відносини з ВРЄХБ, керівництво якої незмінно залишалось на атеїстичних позиціях [6].

Після невдалих переговорів 1969 р. ВРЄХБ остаточно відмовилась від різноманітних спроб формального возз’єднання з баптистами-реформаторами і зосередила увагу на місцевих громадах, намагаючись відірвати їх від РЦ ЄХБ. Щойно стало зрозуміло, що розкол у середовищі баптистів за розробленим сценарієм ліквідувати не вдалося, органи держбезпеки вкотре вдалися до репресій серед учасників опозиції в євангельсько-баптистському русі. Якщо в 1970 р. за правопорушення на релігійному ґрунті було засуджено 18 осіб, у 1971 р. – 26, 1972 р. – 30, то вже в 1973 р. на лаві підсудних опинилося 55 осіб. Прикметно, що на початку 1970-х років усе частіше вірян засуджували за політичними статтями. Так, один з лідерів опозиційного руху в середовищі ЄХБ на Харківщині Б. Здоровець у 1973 р. був покараний за статтею 187 (ч. 1, ч. 3) КК УРСР, що передбачала санкцію

за поширення наклепів на радянський державний та суспільний устрій [2, арк. 105]. У 1974 р. правоохоронні органи УРСР підготували відкритий судовий процес над секретарем Ради церков ЄХБ Г. Вінсом. Йому було інкриміновано: організація підпільного видавництва «Християнин», створення організації – Ради родичів ЄХБ, діяльність на посаді секретаря РЦ ЄХБ. Незважаючи на серйозні процесуальні порушення під час слідства та судового засідання, 31 січня 1975 р. Київський обласний суд оголосив вирок: визнати Г. Вінса винним за статтями 138 (ч. 2), 187 (ч. 1) та 209 (ч. 1) та засудити на п’ять років позбавлення волі в таборах суворого режиму з подальшим засланням на п’ять років і конфіскацією майна [7]. У 1979 р. за ґратами опинилися лідери РЦ ЄХБ І. Антонов, П. Петерс, П. Ритіков і Я. Скорняков, у слідчому ізоляторі – М. Батурич та М. Хорев (наступного року їх теж засудили до позбавлення волі). Зазнала переслідувань із боку влади й голова Ради родичів в’язнів ЄХБ О. Козорезова, якій 19 квітня 1981 р. винесли вирок – згідно зі статтями 138 (ч. 1) і 187-1 КК УРСР позбавлення волі терміном на три роки. За п’ять днів до судової розправи такий же вирок отримав її чоловік – О. Козорезов. Загалом упродовж 1980-го – першої половини 1981 року заарештували та засудили 193 вірян, оштрафували – 1652 особи [4, ф. 1, оп. 25, спр. 2225, арк. 30]. У 1970–1980 рр. правоохоронними органами УРСР було проведено низку операцій, спрямованих на викорінення релігійного самвидаву. У жовтні 1974 р. співробітникам КДБ при РМ УРСР вдалося викрити одну з друкарень підпільного видавництва «Християнин». Серед семи заарештованих працівників було троє українців: К. Гриценко (с. Мала Салтанівка Київської обл.), І. Коротун (м. Ворошиловград), В. Підченко (м. Харків) [8]. І все ж це не вплинуло на роботу видавництва, оскільки на той час воно мало кілька друкарських машин і, відповідно, не одну підпільну друкарню. Так, 12 березня 1979 р. було затримано в м. Чугуєві Харківської області братів Миколу та Олександра Чехів, у яких вилучено 15 тисяч бюлетенів Ради родичів в’язнів ЄХБ. 19 квітня 1979 р. при перевезенні журналу «Вестник истины» зазнали провалу Пилип Боринський та Андрій Урсу [9]. У січні 1980 р. в с. Старі Кодаци Дніпропетровської області викрито й розгромлено друкарський пункт видавництва «Християнин». У зв’язку з цим зазнали переслідувань Яків Заплава, Любов Козачевич, Галина Юдінцева, Тамара Бистрова, Сергій Буклик, Микола Батурич, Павло Білокінь та інші.

У розв'язаній владними структурами війні проти опозиційної церкви в 1960–1980 рр. важлива роль відводилася уповноваженим у справах релігій. Ця державна інституція з метою запобігання активності громад РЦ ЄХБ здійснювала суворий контроль за місцями можливих зборів вірян, профілактичну роз'яснювальну роботу серед вірян щодо дотримання законодавства про культу.

1980-ті роки не стали винятком у цілеспрямованій політиці войовничого атеїзму радянської держави. На середину 1980-х років майже весь керівний склад опозиційної церкви – РЦ ЄХБ перебував у в'язницях, таборах чи на засланні. Демократичні процеси, що розгорнулися в СРСР

з приходом до влади Михайла Горбачова, певною мірою поліпшили становище євангельських християн-баптистів, що відійшли від ВРСХБ. Радянська держава в часи «перебудови» відмовилася від застосування розгалуженої системи карально-репресивних технологій стосовно опозиції в євангельсько-баптистському русі. Однак і вони не усунули всіх протиріч, які склалися протягом останніх трьох десятиліть у середовищі цієї церкви. Толерантність, яку демонструє українська державність у справах релігії та церкви, відкриває, на нашу думку, широкі можливості для встановлення атмосфери взаєморозуміння в церкві ЄХБ.

Список літератури та джерел

1. Державний архів Російської Федерації. – Ф. 6991. – Оп. 4. – Спр. 133.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 10. – Спр. 1479.
3. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 6291.
4. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2225.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 2 (1969).
6. Вести из СССР. Права человека. – Мюнхен, 1989. – Кн. 1. – 88 с.
7. Заватски В. Евангельское движение в СССР после Второй мировой войны [Электронный режим] / В. Заватски. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/protestant/Zavat_EvangRoss.php. – Назва з екрана.
8. Их жизнь и служение // Вестник истины. – 1978. – № 2/3. – С. 28.
9. Преследование верующих [Электронный ресурс] // Хроника текущих событий. – 1974. – Вып. 34. – Режим доступа: <http://wikilivres.ru>. – Назва з екрана.

ДОДАТОК

Доповідна записка голови КДБ при РМ УРСР В. Нікітченка ЦК КПУ «Про заходи щодо розкладання нелегальної течії баптистів-розкольників» [5, арк. 308–317]

Не раніше 14 лютого 1969 р.

Секретно

экз. № 1

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ УКРАИНЫ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О мероприятиях по разложению нелегального течения баптистов-раскольников

За время своего существования / с 1961 года / движение баптистов-раскольников превратилось в хорошо организованное сектантское подполье, имеющее четкую организационную структуру, свой нелегальный центр, печатные

точки, денежные средства и определенную систему отчетности.

По состоянию на 1 января 1969 года, на территории Украинской ССР выявлено 176 нелегальных баптистских групп, в которых насчитывается

5670 участников, в том числе около 300 человек руководящего состава и актива.

В состав нелегального центра раскольников т. н. совета церквей ЕХБ¹ в настоящее время входят: АНТОНОВ и ШАПТАЛА из Украины, ГОЛЕВ из Рязанской области и КОНДРАШОВ из Северо-Осетинской АССР. Для миссионерской и организационной работы при «совете церквей» действует группа т.н. благовестников, все они находятся на содержании верующих. По Украине таких «благовестников» насчитывается 7 человек.

Между членами «совета церквей» территория СССР разбита на 5 районов:

- 1 – Украина, Белоруссия и Молдавия;
- 2 – Северный Кавказ и Закавказье;
- 3 – Центральные области РСФСР, Урал и Прибалтийские республики;
- 4 – республики Средней Азии;
- 5 – Сибирь и Дальний Восток.

Созданы межобластные объединения. На Украине таких объединений – 6: Киевское, Харьковское, Одесское, Запорожское, Донецкое и Западноукраинское. Руководство нелегальными группами непосредственно в областях осуществляют «областные советы», состоящие из 7–10 человек.

Систематически проводятся различные совещания, на которых обсуждаются вопросы усиления деятельности нелегальных групп, активизации работы среди женщин, молодежи и детей, издания религиозно-пропагандистских материалов и др. В 1968 году в гг. Киеве, Харькове и Знаменске было проведено 7 совещаний членов «совета церквей» и одно совещание актива раскольников по республике.

«Советом церквей» регулярно издается журнал «Вестник спасения» и ежемесячный бюллетень «Братский листок»², а также обращения, послания и др. Наиболее злобные документы были выпущены от имени «совета родственников узников»³, который в 1967 и 1968 гг. направил в адрес ООН и другие международные организации письма враждебного содержания с приложением списка осужденных раскольников по стране.

¹ Совет церквей евангельских христиан-баптистов (СЦ ЕХБ) – об'єднання церков евангельських християн-баптистів створене у вересні 1965 р. як альтернатива визнаний радянською державою Всесоюзній Раді евангельських християн-баптистів.

² Братський листок – щомісячний інформаційний бюллетень Ради церков ЄХБ. Друкувався з 1965 р. за допомогою гектографа.

³ Повна назва «Рада родичів в'язнів ЄХБ». Створена Радою церков ЄХБ з метою надання допомоги в'язням сумління та їхнім сім'ям. До керівного складу Ради родичів в'язнів ЄХБ входили: Л. М. Вінс, О. Т. Козорезова, З. Я. Вільчинська, В. Г. Хорева, Л. В. Румачік, Г. Ю. Ритікова, У. С. Германюк, С. А. Юдінцева.

Органы КГБ республики чекистские мероприятия по этой линии проводили, главным образом, по выявлению, предотвращению и пресечению враждебной и антиобщественной деятельности главарей и актива раскольников, а также изысканию возможностей для перевода их на умеренные позиции с перспективой разложения этого сектантского подполья в дальнейшем.

В 1968 году по материалам органов КГБ прокуратурой за клевету на советский государственный строй и антиобщественную деятельность арестовано 29 человек; установлены и подвергнуты аресту «благовестники» ВИБЕ, ПЛЕТТ и ФИЛИППОВ, разыскивавшиеся другими органами.

Возбуждены уголовные дела на 10 человек, в том числе на члена «совета церквей» АНТОНОВА, «благовестников» Мисюрука, ШОВГАНА, ЯСТРЕБОВА и председателя «совета родственников узников» ВИНС. Совместно с органами МВД осуществлены мероприятия по пресечению массовых нелегальных сборищ баптистов-раскольников, более 500 человек были оштрафованы и осуждены на 10–15 суток, около 400 человек профилактированы.

Выявлены и ликвидированы две печатные точки в Одесской и Львовской областях. Получены данные о наличии печатных точек в гг. Киеве, Харькове, установлены конкретные лица, имеющие к ним отношение, проводятся подготовительные мероприятия с целью их ликвидации.

Через оперативные возможности велась работа по оказанию влияния на оставшихся на свободе главарей раскольников в смысле снижения их активности и внушения им мысли о бесперспективности движения сторонников «совета церквей».

В результате проведения комплекса чекистских мероприятий, применения мер уголовного и административного воздействия в 1968 году в целом по республике заметно снизились активность сторонников «совета церквей». Не отмечалось открытых антиобщественных проявлений, сократился поток писем от раскольников в правительственные инстанции. Около 800 сектантов прекратили нелегальную деятельность и объединились с зарегистрированными общинами ЕХБ. В рядах раскольников начали проявляться элементы неорганизованности и разобщенности, среди некоторой части рядовых верующих замечается неуверенность в правильности избранного пути. Раскольники испытывают недостаток в руководящем составе, поскольку со стороны сектантов проявляется нежелание занимать руководящее положение в нелегальных группах.

Отдельные группы уже высказывают намерение прекратить нелегальную деятельность и зарегистрировать свои общины.

Более того, некоторые главы и актив «совета церквей» в поисках выхода из создавшегося положения стали поговаривать о регистрации своих общин в органах Советской власти.

Так, бывший председатель «совета церквей» МИНЯКОВ, отбывающий наказание в Чите, в беседе с посетившим его представителем ВСЕХБ сказал: «Еще до своего ареста я уже начал понимать, что “совету церквей” нужно прекратить борьбу с ВСЕХБ и пойти на достижение примирения».

Один из активных организаторов демонстрации раскольников в Москве в мае 1966 года БОНДАРЕНКО, находящийся в ИТК, в разговоре с оперативным работником заявил: «Вопрос ликвидации движения можно разрешить путем регистрации общин освобождения узников».

Находящийся под следствием «благовестник» РЫТИКОВ в беседе с оперработником высказался: «С нелегальной деятельностью баптистов можно покончить путем организации в этом году съезда ЕХБ, на котором придти к единству».

Член «совета церквей» ШАПТАЛА в одной из частных бесед подчеркнул, что процесс ликвидации движения раскольников следует вести постепенно. По его мнению, необходимо разрешить регистрацию их общин автономно, а затем провести работу по созыву объединительного съезда.

Летом 1968 года ШАПТАЛА подал заявление о регистрации своей общины, однако до настоящего времени этот вопрос не находит разрешения, поскольку ШАПТАЛА и его окружение отрицательно относятся к даче письменного обязательства о соблюдении законов о культах, которые требует от них уполномоченный Совета по делам религий при Донецком облисполкоме.

Со своей стороны считаем, что практику отбора такого рода письменных обязательств при регистрации религиозных общин следует отменить, так как нигде в советских законах о культах это не предусмотрено.

Однако, как видно из имеющихся материалов, нынешние руководители «совета церквей» все же боятся принять какое-либо определенное решение о ликвидации движения раскольников, считая, что это может привести к обвинению их в предательстве, к расколу в самом движении. Поэтому они, желая переложить ответственность на других, договорились отложить рассмотрение этого вопроса

до возвращения из заключения КРЮЧКОВА, ДУБОВОГО, ВИНСА и др.

Нам известно, что члены «совета церквей» не раз обсуждали между собой вопрос о регистрации своих общин, особенно в связи с получением ответа на их письма из Совета по делам религий при СМ СССР. Так, на совещании в ноябре 1968 года было решено не препятствовать общинам регистрироваться, если со стороны уполномоченных Совета не будет требования письменного обязательства о соблюдении законодательства о культах.

На наш взгляд, существенно сдерживает работу по разложению нелегального течения раскольников позиция, занимаемая по отношению к «совету церквей» и его сторонникам руководителями ВСЕХБ. Баптистский легальный центр до сих пор не организовал широкой разъяснительной работы среди рядовых раскольников, не использует в этой работе всех верующих и не ищет контакта с главами «совета церквей» с целью объединения.

Известно, что в период существования движения раскольников руководители ВСЕХБ в определенной степени укрепили свои позиции и добились некоторых послаблений в проведении миссионерской деятельности. Может быть, в силу этих причин они не ведут активной разложеческой работы среди сторонников «совета церквей».

Отрицательно сказывается на легализации общин раскольников наличие значительного числа незарегистрированных баптистских общин/сторонников ВСЕХБ/, которые в свое время были сняты с регистрации, а в последние годы безуспешно добиваются взятия их на учет в аппаратах уполномоченных Совета по делам религий при Облисполкомах. Некоторые местные органы власти, не желающие иметь и показывать в своих отчетах рост количества зарегистрированных общин, вполне мирятся с существованием незарегистрированных / и нелегальных / общин, за которые их никто не спрашивает. До сих пор эти общины являлись источником пополнения рядов раскольников.

Анализ практики работы по этой линии дает основание считать, что ликвидация нелегального формирования баптистов-раскольников не может быть осуществлена только применением репрессивных и административных мер. Эти меры вызывают большое недовольство у верующих, а главы «совета церквей» и фанатично настроенные руководители нелегальных звеньев на основе библейских легенд о «гонениях христиан» используют данные об арестах

для укрепления подполья и удержания верующих под своим влиянием.

В связи с этим, в принципе не отвергая применения репрессивных мер для пресечения деятельности нелегалов-раскольников, мы считаем, что дальнейшую работу по этой линии следует вести, главным образом, в направлении легализации подполья путем регистрации общин сторонников «совета церквей» и последующего объединения их с легальными общинами ВСЕХБ. По нашему мнению, условия для проведения такой работы в настоящее время имеются.

Мы считаем, что большую положительную роль в этой работе сыграло бы постановление Совета Министров УССР о регистрации общин. Как нам известно, проект такого постановления уже рассматривается.

В соответствии с уставом ВСЕХБ, в текущем году должен состояться всесоюзный съезд евангельских христиан-баптистов. По имеющимся у нас данным, вопрос о съезде обсуждался на президиуме ВСЕХБ в декабре 1968 года, где

принято решение обратиться в Совет по делам религий за разрешением провести съезд в октябре 1969 года.

С учетом изложенных в настоящей записке соображений, перед КГБ при СМ СССР мы высказали мысль о том, что это ходатайство ВСЕХБ следует поддержать, о чем войти с соответствующим предложением в инстанции. Основной задачей, которую должен решить съезд, следует считать объединение раскольников с ВСЕХБ. По получении разрешения о проведении съезда считали бы необходимым тщательно продумать вопрос о приеме членов «совета церквей» в Совете по делам религии, проведение выборов на съезд представителей общин раскольников и особенно об организации встречи членов «совета церквей» с руководителями ВСЕХБ для решения организационных вопросов по съезду.

В период подготовки съезда воздержаться от применения репрессивных и административных мер по отношению к раскольникам.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В. НИКИТЧЕНКО

O. Bazhan

THE REPRESSIVE TECHNOLOGIES OF SOVIET SECURITY SERVICE AGAINST THE OPPOSITION MOVEMENT OF EVANGELIC CHRISTIANS BAPTISTS IN THE UKRAINIAN REPUBLIC IN THE 1960–1970

Drawing from Soviet security bodies documents, the article examines the mechanism of repressions against the Evangelic and Baptist movements in the Ukrainian republic.

Keywords: the Soviet of Churches of Evangelic Christians Baptists, KGB.

Матеріал надійшов 11.02.2014